

Anmeldelser

Kresten Schultz Jørgensen, *Det sidste menneske - da danskerne opgave demokratiet*, København: Fremad, 1997, 172 s.

Denne bog er skrevet af en forfatter, som ser pessimistisk på den politiske udvikling i Danmark. Han angiver ganske vist, at han vil finde en vej mellem jammer og jubeloptimisme, men læsning af bogen overbeviser ikke om, at det lykkes. Tværtimod males den aktuelle politiske udvikling i mørke farver, og de forslag og løsninger, der lægges op til, forsvinder i vage og tomme formuleringer, der ikke efterlader meget håb for den, der accepterer bogens beskrivelse.

Kresten Schultz Jørgensen, der er kronikredaktør på dagbladet Politiken og som åbent vedgår, at hans synspunkter afspejler virkeligheden, som den ser ud fra et hjørne af Rådhuspladsen, mener, at politikken bevæger sig mod det private og det bureaukratiske: Markedsøkonomien og bureaukratiet underlægger sig stadig større livsområder; borgerne løber fra deres ansvar; nationalstaten forandres; den demokratiske kultur bliver til en forbrugskultur; medierne løfter ikke deres opgave; institutionerne har behov for reformer; og fællesskabet skal genopdages (pp. 16-17). Det minder alt sammen temmelig meget om Habermas, selv om han ikke optræder i de sparsomme kildehenvisninger. Og hvis det var rigtigt, så det vel også sort ud: Danskerne har opgivet demokratiet og er - med Nietzsches ord - blevet som det sidste menneske, der opgiver alle værdier og idealer for en mægtig og materielt betonet tilværelse.

Hvordan dokumenteres så denne beskrivelse af det danske demokrati og dan-

skernes forhold til det? I kapitel 2 behandles markedet, den globale tro på markedets magi og privatiseringen af politikken. Forfatteren har mange ord herom, men ingen dokumentation. Tværtimod vrimler det med løse påstande af typen: "Vi accepterede, at kringlet offentlig lovgivning ikke havde meget at gøre over for et dynamisk og grænseoverskridende erhvervsliv, og at politikens højeste form i fremtiden derfor måtte være den politiske forbruger og den politiske virksomhed" (p. 25). Hvem er "vi"? Og hvilken grad af "accept" er der tale om? Det hævdes også, at der er sket et ideologisk skift, der består i, "at vi gradvist holdt op med at betragte erhvervslivet som noget, der nødvendigvis skulle reguleres af det offentlige" (p. 26). Hvornår? I 1990'erne, da Socialdemokratiet og venstrefløjen fik 40-45 pct. af stemmerne, og da for eksempel landbruget jamrede over en vandmiljøplan, der ville fjerne dets indtjening på grund af urimelig regulering? Det postuleres for eksempel også, at "vi glemte, at demokratiet kun giver mening, hvis individet har en forpligtelse der rækker ud over det selv" (p. 29). Hvad er så dokumentationen for det? Vel næppe, at danskerne er de bedst informerede blandt europæerne om EU, eller at de hører til de mest politisk interesserede?

I kapitel 3 er det så bureaukratiet, der tages op. Der lægges straks ud med en påstand om, at det er karakteristisk, at den moderne markedsøkonomi ikke står i modsætning til en stor og voksende politisk regulering (p. 36). Mon (alle) liberalister er enige i den påstand? Og sådan fortsætter der så nok så lystigt: Embedsværket er styrket på politikernes bekost-

Anmeldelser

Kresten Schultz Jørgensen, *Det sidste menneske - da danskerne opgave demokratiet*, København: Fremad, 1997, 172 s.

Denne bog er skrevet af en forfatter, som ser pessimistisk på den politiske udvikling i Danmark. Han angiver ganske vist, at han vil finde en vej mellem jammer og jubeloptimisme, men læsning af bogen overbeviser ikke om, at det lykkes. Tværtimod males den aktuelle politiske udvikling i mørke farver, og de forslag og løsninger, der lægges op til, forsvinder i vage og tomme formuleringer, der ikke efterlader meget håb for den, der accepterer bogens beskrivelse.

Kresten Schultz Jørgensen, der er kronikredaktør på dagbladet Politiken og som åbent vedgår, at hans synspunkter afspejler virkeligheden, som den ser ud fra et hjørne af Rådhuspladsen, mener, at politikken bevæger sig mod det private og det bureaukratiske: Markedsøkonomien og bureaukratiet underlægger sig stadig større livsområder; borgerne løber fra deres ansvar; nationalstaten forandres; den demokratiske kultur bliver til en forbrugskultur; medierne løfter ikke deres opgave; institutionerne har behov for reformer; og fællesskabet skal genopdages (pp. 16-17). Det minder alt sammen temmelig meget om Habermas, selv om han ikke optræder i de sparsomme kildehenvisninger. Og hvis det var rigtigt, så det vel også sort ud: Danskerne har opgivet demokratiet og er - med Nietzsches ord - blevet som det sidste menneske, der opgiver alle værdier og idealer for en mægtig og materielt betonet tilværelse.

Hvordan dokumenteres så denne beskrivelse af det danske demokrati og dan-

skernes forhold til det? I kapitel 2 behandles markedet, den globale tro på markedets magi og privatiseringen af politikken. Forfatteren har mange ord herom, men ingen dokumentation. Tværtimod vrimler det med løse påstande af typen: "Vi accepterede, at kringlet offentlig lovgivning ikke havde meget at gøre over for et dynamisk og grænseoverskridende erhvervsliv, og at politikens højeste form i fremtiden derfor måtte være den politiske forbruger og den politiske virksomhed" (p. 25). Hvem er "vi"? Og hvilken grad af "accept" er der tale om? Det hævdes også, at der er sket et ideologisk skift, der består i, "at vi gradvist holdt op med at betragte erhvervslivet som noget, der nødvendigvis skulle reguleres af det offentlige" (p. 26). Hvornår? I 1990'erne, da Socialdemokratiet og venstrefløjen fik 40-45 pct. af stemmerne, og da for eksempel landbruget jamrede over en vandmiljøplan, der ville fjerne dets indtjening på grund af urimelig regulering? Det postuleres for eksempel også, at "vi glemte, at demokratiet kun giver mening, hvis individet har en forpligtelse der rækker ud over det selv" (p. 29). Hvad er så dokumentationen for det? Vel næppe, at danskerne er de bedst informerede blandt europæerne om EU, eller at de hører til de mest politisk interesserede?

I kapitel 3 er det så bureaukratiet, der tages op. Der lægges straks ud med en påstand om, at det er karakteristisk, at den moderne markedsøkonomi ikke står i modsætning til en stor og voksende politisk regulering (p. 36). Mon (alle) liberalister er enige i den påstand? Og sådan fortsætter der så nok så lystigt: Embedsværket er styrket på politikernes bekost-

ning (p. 38), det politiske demokrati er blevet bureaukratiseret (p. 42), samtalen mellem institutionerne og befolkningen er gået i stå, fordi institutionerne har lukket sig om sig selv (p. 49), centrale beslutninger træffes i lukkede miljøer af embedsmænd og teknokrater (p. 51) osv.

I kapitel 4 behandles politikken. Også her kommer den ene kategoriske og udo-kumenterede påstand efter den anden. Der mangler - hævdes det - visioner for et fremtidigt velfærdssamfund, "der ikke kan blive andet end internationalt" (p. 57), det angives som et faktum, at de forskellige velfærdssystemer i EU trin for trin harmoniseres som et led i bureaukratiske beslutninger (p. 57), ideologierne er døde, fordi en enkelt er blevet så dominerende, at den fremstilles som en uigen-drivelig sandhed (p. 60), historisk fik socialismen problemer, "fordi dens vision var forkert", hverken mere eller mindre (p. 61), demokratiet har vanskelige kår, fordi de tilbageværende politiske kræfter begrænser sig til to lige mangelfulde forestillinger - venstrefløjens er mangelfuld, liberalismens forkert (pp. 63-64).

Borgeren beskrives i kapitel 5 som et masse menneske uden borgerdyd, uden fornuft og uden tro på, at samfundet kan forbedres gennem diskussion og samtale (p. 73). Dette kapitel adskiller sig en smule fra de foregående ved, at der redegøres for, hvad andre mener (Robert Reich og John Kenneth Galbraith), og det problematiseres, om Danmark endnu er kommet til Reichs fase to (opgivelsen af social solidaritet og skatteoprør) i det samfundsmæssige arbejdsfællesskabs sammenbrud og opløsning efter den første fase - som vi nu befinder os i - der præges af forfald og normløshed, idet bunden falder ud af velfærdsstaten (pp. 77-78).

I kapitel 6 placeres den danske nation i den fremadskridende globalisering og

lokalisering: "Under et har beslutningsprocesserne flyttet sig fra parlamentets offentlige talerstol til udvalgssystemernes lukkede verden, i Bruxelles, i København, og i Farum" (p. 93). Det lyder flot, og det ville være interessant, hvis det var rigtigt, men det gives der ingen belæg for, og nyere forskning peger snarere på det modsatte (se *Politica*, nr. 4, 1997).

Kulturen behandles i kapitel 7, og rækken af generelle påstande - blandt andet "i 1990'erne vil vi ikke uddannes, vi vil brøle i flok" (p. 108) - fører forfatteren frem til den uhyggelige konklusion, at demokratiet kun fortjener at overleve, hvis det forfølger, hvad der er dets mål - at forsøge at frembringe bedre ideer, bedre tanker, bedre liv. "Gør demokratiet ikke længere det ... er adskillige andre samfundsformer, herunder de totalitære styreform, mindst lige så gode" (p. 110).

Kapitel 8, der handler om mediernes, er nok bogens bedste. Her sondres der blandt andet mellem pop- og bureaukrat-journalistik og "ekspert-journalistikken" tages under kyndig behandling.

I kapitel 9 om institutioner behandler forfatteren spørgsmålet om, hvordan demokratiets (sørgelige) tilstand kan forbedres. Markedsøkonomiens ultimative triumf vil efter forfatterens opfattelse betyde det liberale demokratis kollaps og føre til en art markeds-diktatur (p. 141). Overfor dette dommedagsscenario - som næppe deles af mange politologer - stiller han styrkelsen af et demokrati, der kontrollerer markedsøkonomien, og en fornyet respekt for nogle enkle principper: Orden som nødvendige politiske institutioner og kultur som borgerdyder, ansvar og fornuft (p. 142).

Det afsluttende kapitel 10 handler om "genopbyggelsen" og lægger ud med en generel tese: at demokratiet kittes sammen af fælles værdier og opløses af mangel på samme. "Det er en forståelse, som

vender op og ned på, hvordan demokratiet fungerer i dag” (p. 154). Derefter gennemgås med en vis kritik den nye kommunitaristiske ideologi ved nogle af dens talsmænd, Etzioni, Lerner og Taylor, og det konkluderes - fornuftigt, men i strid med synspunktet i kapitel 7 - at det politiske fællesskab ikke drejer sig om politikens mål, men om politikens midler (p. 157).

Der er ingen tvivl om, at bogen er skrevet ud fra en oprigtig bekymring for demokratiet og en engageret tilslutning for en demokratiopfattelse, som blandt andet Hal Koch og Habermas står for: demokratiet som en forsat samtale, der skal føre til fornuftige beslutninger. Men spørgsmålet er, om han ikke gør sagen en bjørnetjeneste ved kombinationen af bedrevidende og abstrakte påstande og vage forslag, der næppe kan tjene som vejledning for søgende sjæle. Det er i hvert fald hverken bevist eller blot sandsynliggjort, at danskerne har opgivet demokratiet, som det hævdes i bogens undertitel. Der kan i bedste (eller værste) fald være tale om, at en bestemt opfattelse af, hvad demokratiet burde være, muligvis er ved at få - eller en gang i fremtiden kan få - svært ved at finde bred accept og tilslutning. Et andet spørgsmål i den forbindelse er for øvrigt, om det nogensinde har haft det. Men det berettiger langt fra, at man kan frakende den eksisterende styreform værdi og ligefrem antyde, at hvis den ikke ændres i den af forfatteren ønskede retning, kan en totalitær styreform være lige så god. Selv om der er tale om en debatbog, må der være grænser for, hvor løsagtigt man kan tillade sig at argumentere.

Palle Svensson
Institut for Statskundskab
Aarhus Universitet

Per Boje, *Ledere, ledelse og organisation 1870-1972. Dansk Industri efter 1870*, Bind 5, Odense: Odense Universitetsforlag, 1997, 299 s., kr. 268,00 i løssalg, kr. 198,00 i abonnement.

Nærværende bog tager ikke sit udgangspunkt i teorier om virksomhedsledelse og ej heller i organisationsteori; for den sags skyld tager den heller ikke sit udgangspunkt i psykologiske teorier for at forstå og forklare lederne af dansk industris større virksomheder. Bogen lægger - som titlen signalerer - et historisk perspektiv på aspekter af dansk industris udvikling siden 1870, og den kan næppe ydes fuld retfærdighed uden at blive læst under hensyntagen til den emneopdeling og arbejdsdeling, der er foretaget i det mangeårige projekt *Industriens vækst og vilkår. Dansk industris historie efter 1870* finansieret af Carlsbergfondet og Statens Humanistiske Forskningsråd.

Man kan ikke hævde, at opgaven for bogens forfatter har været let. For det første har den skullet behandle et større antal relevante temaer i dansk industris udvikling over en meget lang periode. Det har uden tvivl sat en grænse for, hvor dybtgående og forklarende fremstillingen kunne blive. For det andet har temaerne ikke skullet behandles på grundlag af (en diskussion af) centrale teorier om industriel udvikling, management, organisation, arbejdsmarkedsforhold osv., men med udgangspunkt i konkrete forhold i industrien, der sammenhængende kunne behandles over hele perioden. Denne bredde i fremstillingen har gjort den afhængig af, hvor godt de enkelte temaer var belyst på forskellige tidspunkter i perioden. Og for det tredje har fremstillingen i sin empiriske fundering ikke kunnet undgå at trække meget på de større danske virksomheder og disses stiftere,